

להעלות על המוקד או לא

גבריאל יערי, צנזורה באמנות וחופש ביטוי

הארץ / 5.7.68 / תערוכה קבוצתית / 'גרפיקה טוריאליסטית' / גלריה 220 / תל-אביב

ידועה היטב המסורת הארוכה של שריפת ספרים המתנגדים לדעותיו של השלטון - במיוחד אם המדובר הוא בשלטון דתי. שריפות התלמוד ב-1242, לאחר הוויכוח הגדול בפאריס בשנת 1239, "נומקו" בתואנה שבספרי התלמוד או בחלק מהם, קיימים קטעים המתנגדים או פוגעים בדת הנוצרית. המחלוקת - שהיתה מחלוקת בין-יהודית מובהקת - על ספרי הרמב"ם, נתנה לאינקוויזיציה אמתלה להתערב (בעזרתם האדיבה של אחינו בני ישראל) גם בענייניהם הפנימיים של היהודים וכך הועלו, כנראה, על המוקד גם חלקים מ"מורה הנבוכים" ב-1232. דוגמאות רבות מסוג זה ידועות מההיסטוריה ועלול להתקבל הרושם שקנאות מסוג זה שייכת לימי הביניים האפלים, ודברים כאלה לא ייתכנו במאה העשרים ה"נאורה", ובוודאי ובוודאי לא במדינת ישראל החופשית והדמוקרטית. מסתבר שאופטימיות כזאת היא מעט מוקדמת מדי: ממש בימים אלה נתקבלה "תזכורת" - שאלמלא היתה כל כך מכוערת, היתה יכולה להיות מגוחכת - לאורו סוג עצמו של התערבות דתית-פוליטית בחופש היצירה האמנותית, תזכורת שהיא פרי הילולים של שיתוף פעולה מאלף בין הרשויות הקתוליות ושר הדתות הישראלי.

בפברואר השנה הוצגה בגלריה 220 בתל-אביב תערוכה שנקראה גרפיקה טוריאליסטית. בין המשתתפים היה גם חייל צעיר בשם גבריאל יערי, שהציג קולאזים המבוססים על יצירות קלאסיות של גדולי אמני המערב. יערי, שכנראה הושפע מקולאזים של אמנים כפרוור, מקס ארנסט ואחרים, נטל לו כבסיס ציור ידוע של רפאל ושילב בו דמות יהודי הלוקחה מציור של שאגאל, כלי-נגינה, מלאכים, מפתחות ותמונה של שחקנית הקולנוע בריט אקלנד. בהושיבו את השחקנית על כסא המדונה, המשיך גבריאל יערי מסורת ארוכה מאוד של ציור מערבי: חלק נכבד מאוד מהדמויות הקדושות בציורי הדת הנוצריים צויירו לפי דיוקניהם של אנשים חשופים באותן תקופות ושל הנשים היפות ביותר שהיו ידועות לאמנים. איש לא העלה על הדעת שיש בכך אפילו רמז לפגיעה ברגשות דתיים - וזאת גם בתקופה בה היה לאינקוויזיציה, שאיש לא יחשוד בה בסובלנות מיוחדת, כוח כמעט לא מוגבל.

במאה העשרים - במיוחד מתקופת הדאדא ואילך - נוצרו יצירות אמנות רבות בהן מבקר האמן את הדת: ציורו של מקס ארנסט בו מקבל ישו הילד מכות נאמנות מאימו המדונה, צלב העשוי משילוב בקבוקי קוקה-קולה של ווסטרמן, ציוריו של קלוביס טרוייל שבאחד מהם נראה ישו הולך בכנסיה וצוחק צחוק מטורף וחולני ("הפואימה הגדולה של אמיאן"), וציורים רבים מסוג זה. בניגוד לדוגמאות שהועלו כאן ושאיש לא טען נגדן דבר - ציורו של גבריאל יערי הינו תמים לחלוטין, אפילו שמרני במידה מסוימת למרות הטכניקה המודרניסטית של הקולאז'. כך חשב האמן; כך חשבו המבקרים, אך מתברר שימי-הביניים

קרובים יותר מכפי ששיערו האמן והמבקרים בתמימותם. ביום א', 23 ביוני, הוזמן גבריאל יערי לחקירה במשטרה. בתיק שנפתח נגדו (תיק 66/68) כבר היה מוכן צו חיפוש וצו עיקול. הציור עוקל כמוצג משפטי של התביעה, מהצייר-החייל נלקחו טביעות אצבעות, הוא נחקר ושחרר בערבות. מהו הפשע המחריד שבו נאשם הצייר?

מתברר שבעיתון "טרה סנקטה", בטאון הנזירים הפרנציסקניים בירושלים, הופיעה תלונה לפיה פגע כביכול הצייר ברגשותיהם הדתיים של הקתולים. את הציור עצמו לא ראו המתלוננים מעולם: התלונה הועלתה על סמך תמונה בעיתונות, שהופיעה יחד עם הביקורת על התערוכה. "טרה סנקטה" רואה עצמו כנפגע מאוד (אגב, משום מה, גם בשם המוסלמים...) מכך ש"על כסא אם ישו יושבת האפיקורסית ב.ב.". המתלונן החליף את בריט אקלנד בבריגיט ברדו. הכותב האלמוני ב"טרה סנקטה" גם יודע לקבוע ש"החייל הישראלי" (הכוונה היא לגבריאל יערי) לא עשה שירות טוב למולדתו.

עד מהרה, התחילו העניינים להתפתח: משלחת של אנשי דת נוצריים - כך מספרת לנו העיתונות - פנתה לשר דתות, ד"ר זרח ורהפטיג (פנייה שנעשתה, ייתכן מאוד, לפי השראתו או לפחות בידעתו, של הוותיקן) בתלונה לפיה מהווה הציור "חילול קודש ופגיעה קשה ברגשותיהם העמוקים של הקתולים המאמינים". בעיתונות גם מופיעה האינפורמציה, לפיה פנה ד"ר זרח ורהפטיג ליועץ המשפטי כדי לברר אם אפשר להעמיד את האמן לדין בעבירה על סעיף 149 א' העוסק, כמסתבר, בחילול קודש, לא היועץ המשפטי ולא שר הדתות לא טרחו לברר כיצד בכלל נראית התמונה לפני שפנו למשטרה. התוצאה, בינתיים: חקירה, עיקול, טביעת אצבעות, ערבות.

קל מאוד לשער מהו הרקע הפוליטי והדתי לשערווייה זו: יתכן שהרשויות הקתוליות מחפשות תואנה לנגח בה את ישראל, ומצאו אותה בגבריאל יערי; יתכן ששר הדתות מצא כאן הזדמנות להפגין את התחשבותו בתלונותיהם של הקתולים - אפילו אם התלונה מצוה מהאצבע - ולהראות, במחיר הפעלת המשטרה לדיכוי חופש הביטוי האמנותי, את רצונו הטוב לשיתוף פעולה עם הוותיקן. יתכן גם שהפגנה זו של התחשבות ברגשות דתיים מקבלת משמעות נוספת על רקע הדיון בכנסת ובציבור על היהדות הרפורמית. יהיה האספקט הדתי-פוליטי אשר יהיה, התוצאה ברורה: נוצרה כאן הגרסה הישראלית של הכתבה דתית-פוליטית-משטרתית - מה מותר ומה אסור לאמן ליצור. מעניין מאוד לשער, בהקשר זה, מה יעשו עם יצירתו של גבריאל יערי אם (מסתבר שהכול יכול להיות) יימצא חיוב במשפט: האם ישרפו אותה? באמת, הרהורים מלבבים עם פרספקטיבה היסטורית וזיכרונות. אולי גם יעלו את הציור על המוקד עם קריאת קטעים ל"טיהור נשמתו החוטאת?" איך לקרוא לכל המופע הזה? טוריאליזם של חיי יומיום?

אינני יודע מה שיער לעצמו שר הדתות כאשר שילח את המשטרה בגבריאל יערי - אך אם שיער לעצמו שיוכל להפגין סובלנות דתית מדומה על חשבון חופש היצירה של אמנים, מבלי שאיש יגיב על כך ומבלי שתתערור דעת קהל, הרי מובטח לו שהוא טועה. יש לתבוע בפה מלא: תבוטל התביעה, יוחזר הציור לאמן - רצוי עם התנצלות! אין להתיר הכתבה דתית או פוליטית שתקבע מה מותר ומה אסור לאמן ליצור.